

Tomislav Jantol

Uz samoupravljanje u radnoj organizaciji, komuna pripada samom temelju jugoslavenskog koncepta socijalizma. Međutim, u teoretskim se diskusijama počesto ustvrđuje da ideja komune nije bitan, konstitutivni element marksističkog koncepta socijalizma, i da je ona u socijalista izdanak antietatističke savjesti, za koji ne postoje racionalni argumenti izvedeni iz logike društvenog života. Često se kaže da ni Marx, unatoč poznatom stavu spram Pariške komune (da je to politički oblik u kojem se može izvršiti ekonomsko oslobođenje rada), nije bio previše siguran da se ciljevi socijalizma moraju posredovati komunalnim ustrojstvom društvenog sistema, da se, dakle, emancipacijski smisao socijalizma nužno posreduje određenim — tj. komunalnim — organizacijskim formama.

Zbog toga se, čini se, u raspravi o komuni moramo suočiti s više pitanja: prvo, koje značenje ima komuna u marksističkoj ideji socijalizma; drugo, koje su pretpostavke ozbiljenja koncepta komune; treće, omogućuju li zbiljski društveni uvjeti u nas, u sadašnjem društveno-historijskom trenutku, ozbiljenje tog koncepta; četvrto, u što se razvija općinska društveno-politička zajednica?

U marksističkom poimanju komuna ima značenje organske zajednice društvenog života. Takva zajednica ima dvije bitne karakteristike. Prva: komunu tvori zajedništvo i bogatstvo neposrednih međuljudskih veza i odnosa. Druga: u komuni ljudi ravnopravno reguliraju svoj zajednički život tako što sami i zajednički (konsenzualno) vrše sve regulativne funkcije.

Iz marksističke ideje socijalizma proistječe, međutim, da takvo određenje nije određenje komune nego socijalističke društvene zajednice. Jasno je da je komuna dio te zajednice, te da zato i ona ima sve njezine bitne karakteristike, ali ostaje otvoreno pitanje zašto socijalistička zajednica mora biti organizirana u sistem komuna? Drugim riječima, pitamo se za specifično značenje komune.

U Marxovu poimanju komune — prema tekstu »Građanski rat u Francuskoj« — naglasak je na upravljačkoj (političkoj) dimenziji stvari, naime na tome da se komunalnim ustrojstvom globalne (državno-društvene) zajed-

nice omogućuje podružljavanje upravljačkih funkcija. U tom smislu je komunalni sistem, s neposrednom i delegatskom samoupravom radnih ljudi, trebao biti jasna antiteza sistemu građanske, centralističke i otuđene državne vlasti.

Prema tome, političko značenje komune ovdje je ključno: komunalna organizacijska forma ovdje je u funkciji novog smisla proleterske vlasti — komuna je konstitutivni činilac proleterske državnosti. (Zato je Marx naglašavao da Pariška komuna nije trebala biti samo nov oblik lokalne samouprave ili instrument državne vlasti, već novo ishodište drukčije vlasti.)

Koje su pretpostavke takve, komunalne rekonstitucije zajednice? Komuna se može dokraj, u punoći svog koncepta, ozbiljiti samo u društvu bez klasne podvojenosti i suprotnosti interesa i bez otuđene političke moći, u društvu uzajamnosti i zajedništva. U takvim društvenim uvjetima komuna postaje jedna organizacijska jedinica šire, harmonične samoupravne zajednice. U komuni ljudi usklađuju zadovoljavanje svojih zajedničkih potreba, koje se u toj posebnoj zajednici mogu zadovoljiti, a zadovoljavanje svih drugih, tzv. općih potreba, reguliraju u širim samoupravnim asocijacijama, pomoću delegatski povezanih organa samoupravljanja. Međutim, ako u socijalizmu još postoje klasne suprotnosti interesa, tj. potencijali društvenog sukobljavanja, postoji i politička vlast, a time i opasnost njezina otuđivanja od građana. Upravo je, čini se, na taj moment mislio i Marx inzistirajući na delegatskom ustrojstvu upravljačkog sistema: delegatski sistem trebalo je da bude brana eventualnom, još mogućem, otuđenju vlasti.

Time se još jedanput potvrđuje naše mišljenje da je Marx, u svom energičnom zagovoru komune, mislio prije svega na njezino političko-antietatističko značenje. Ipak, iz cjelokupne njegove misli nedvojbeno proistječe da je komuna — kao i socijalistička zajednica uopće — trebalo da u svom temeljnom značenju bude zajednica punog zajedništva i samoupravljanja.

No, tu je, čini se, i njemu promakao jedan temeljni problem, problem društvene osnove komunalnog ustrojstva zajednice. Riječ je o sistemu materijalne reprodukcije i o položaju čovjeka u njemu. Koji je sistem reprodukcije primjeren komunalnom ustrojstvu zajednice? Je li to uopće važno pitanje? Osobno mislim da je to ključno pitanje, jer određen upravljački sistem zavisi od sistema reprodukcije u kojemu je utemeljen. To proistječe iz logike društvenog života. To proistječe i iz Marxove misli, i začuđuje kako on to u analizi Pariške komune nije uzeo u obzir.

Povijest također daje argumente za moju tezu. Ideju komune najprije su razvijali socijalutopisti, imajući na umu predindustrijski obrazac lokalne agrarne, na zajedničkoj zemlji (common land) i u patrijarhalnim vezama utemeljene zajednice. Kasnije su anarhisti razvijali ideju komunalne federacije, također mimo logike industrijskog sistema reprodukcije. (Upravo ih je Marx upozoravao na to!)

Svoju pažnju usmjeravam upravo na taj središnji problem, na problem relacije komunalnog i reprodukcijanskog sistema, i postavljam pojedno-

stavljenju tezu: sistem reprodukcije koji počiva na logici kapitala i tržišnog privređivanja (robna proizvodnja) proturječi komunalnom sistemu i komunu reducira na marginalni element društvenog sistema. Na takvoj društvenoj osnovi, komuna je puki teritorijalni i administrativno određeni okvir oštro segmentiranoga društvenog života, koji nije u njoj integriran. Za društvenu sudbinu čovjeka takva komuna ne znači mnogo. Ona, doduše, može vršiti neke korisne funkcije, primjerice funkcije isporučilaca administrativnih usluga, možda i funkcije potrošačke samozaštite od proizvođačke predominacije, pa možda i neke funkcije samoorganiziranja građana, ali to nije organska zajednica samoupravno reguliranoga društvenog življenja. Na temeljima robne proizvodnje, koja funkcioniše po logici kapitala, privatnog zbrinjavanja putem pojedinačne kupovine sredstava za zadovoljavanje potreba i državnog ustrojstva vlasti, takva se zajednica i ne može ozbiljiti. Zašto? Prvo, na tim temeljima nema zajedništva, jer je logika kapitala i robne proizvodnje razjedinjavajuća, ona reproducira suprotnosti interesa i partikularizma u društvenom organizmu. Logika kapitala uzrokuje i veliko koncentriranje ljudi i sredstava, stvaranje velikih organizacija, s čijom se moći može suočavati samo državno središte vlasti, a ne komuna. Ukratko, velika parcijalizacija društvenog organizma i okrupnjavanje parcijalnih dijelova, u uvjetima oštre interesne diferenciranosti koja se ne prevladava društvenim dogovaranjem nego konkurencijom na tržištu i uz upotrebu moći, stvaraju velike konfliktne potencijale koje može svladavati samo snažna državna vlast. A državna je vlast, ne zaboravimo, od građana otuđena moć na koju, doduše, putem demokratskih mehanizama, građani imaju stanovit utjecaj, ali je nemaju u rukama.

Analiziramo li društvenu situaciju sa stajališta pojedinca, vidjet ćemo da komuna u takvim uvjetima nije bitan medij njegova života, ni čini-lac koji određuje njegovu egzistencijalnu sudbinu. Naime, osnovna egzistencijalna relacija u kojoj se strukturira ljudski život jest relacija čovjeka i sredstava za zadovoljavanje njegovih potreba. Kako čovjek zadovoljava svoje osnovne potrebe? Možemo reći, radom. Radom zarađuje dohodak kojim kupuje sredstva i usluge. Kupovinom zadovoljava gotovo sve potrebe, kupovinom dolazi do kruha i stana, do kulturnih dobara i rekreacijskih usluga. To znači da je osnovni mehanizam posredovanja čovjeka i sredstava za zadovoljavanje njegovih potreba rad (radna organizacija) i novčana razmjena (tržište).

Osnovna sfera čovjekova života jest, dakle, ekonomska. A forma je individualna. Jer čovjek se u najvećoj mjeri zbrinjava sam, pojedinačno. Između čovjeka i prodavača sredstava i usluga ne posreduje gotovo nitko, to je direktan odnos. U njemu komuna ne posreduje, čak ni kao vlast, jer vlast — koja (zakonodavnom i regulativnom djelatnošću) uređuje opće uvjete društvenog života, odnosno proizvodnje i raspodjele — vrše središnji organi države. U takvu načinu života čovjek pojedinac prepušten je uglavnom vlastitoj borbi za život, pritiscima tržišta i moćnim organizacijama koje proizvode i distribuiraju sredstva i usluge. Egzistencijalna je okolina čovjeka, dakle, ekonomski, socijalno i politički veoma diferencirana, i zajedništvo se tu ostvaruje još uvijek samo u mediju politike i interesa — pa je ono zato posredno i ograničavajuće.

U tom obliku (ne)zajedništva regulativna se volja zajednice i dalje oblikuje kao državna vlast koja po svojoj naravi teži centralnoj koncentraciji, a ne komunalnoj deetatizaciji. Komuna u tom sistemu ima vrijednosti i smisla ponajviše kao element demokratizacije vlasti (time što dekoncentrira državnu moć i približava funkcije vlasti građanima, koji i sami sve više sudjeluju u njezinu vršenju).

Možda još koju riječ o odnosu između globalne zajednice i komune. U nas se taj odnos sada iskazuje kao odnos države i općine, i u tom odnosu općina je organizacijski relativno autonomna, ali djeluje kao instrument državne vlasti. U sistemu još nepodružljene vlasti komunalna autonomija otvara mogućnosti ne samo njezina oslobađanja od centralne vlasti već i otuđivanja od građana. Sada su općine vrlo zatvorene, i u toj zatvorenosti i autonomiji od javnosti i građana jačaju tendencije birokratizacije i otuđenja. Komuna nije ni sistemski konzekventno realizirana, te ona »visi« između radne organizacije, s jedne strane, i države, s druge. Međuopćinske zajednice očit su izraz nekonzekventno izvedenog komunalnog ustrojstva društvene zajednice: međuopćinska društveno-politička zajednica, umjesto da bude mjesto međukomunalnog dogovaranja i koordiniranja zajedničkih funkcija, sada je samo ponovljena organizacijska struktura općinske vlasti, bez pravog mjesta između komune i države.

U proizvodno, interesno i funkcionalno diferenciranom društvu komuna djeluje kao svojevrstan činilac integracije društvenih subjekata i procesa na jednom prostoru, dijelom kao opunomoćeni nosilac funkcija društvene (državne) kontrole, a dijelom kao organizator i normativni regulator nekih društvenih procesa. Pri tome je sadašnja komunalna integracija, na žalost, više administrativno-politička nego funkcionalna. Budućnost komune je u njezinu pretežno funkcionalnom, a manje teritorijalnom utemeljenju, u takvome ili naime, gdje teritorij komune nije osnova pukog mehaničkog zbira međusobno nepovezanih organizacija i funkcija, nego obratno, gdje su potrebe građana ishodište ustanovljavanja funkcija, a sve one funkcije koje zadovoljavaju potrebe građana na određenom teritoriju međusobno se povezuju i koordiniraju i u svemu tome da su građani ključni činilac, da slobodno iskazuju svoje potrebe i odlučuju o načinu njihova zadovoljavanja.

Sa stajališta građana, komuna se sada pojavljuje više kao neposredna slika vlasti nego kao njihova vlast. I ta slika nije ohrabrujuća jer su organi vlasti u komuni preuzeli gotovo sve loše osobine birokratizirane državne vlasti, a vrlo malo ili uopće ne dobre kvalitete samoupravne regulative. Kad je riječ o političkim inicijativama, onda su organi općine okrenuti više državnom vrhu nego građanima, a građanima su okrenuti više kao instrumenti državne vlasti nego kao mehanizam samoupravnog koordiniranja inicijativa iz društvene osnove. Da se općina prema građanima ponaša kao državna vlast, vidi se i po njezinu odnosu spram potreba i interesa građana. Tako je, primjerice, fiskalni interes u općini često jači od bilo čega drugoga; općinski organi počesto pojedine prostore radije prodaju velikim organizacijama, dobrim platišama, na ime zemljišne rente i poreza na promet, nego da ih primijene za rekreaciju i slične potrebe građana. I u njezinu se ponašanju, dakle, iskazuje predominacija privredno-poslovnog in-

teresa, usmjerenog na dobit, što je inače spiritus movens svih segmenata društvenog života u općini.

Na kraju, može se reći da se komunalno organizirana zajednica samoupravno uređenoga društvenog života ostvaruje samo u procesu revolucionarnoga, socijalističkoga preobražaja društvenih odnosa, u procesu područstvljavanja proizvodnje i upravljanja, u procesu organiziranog zbrinjavanja čovjeka.

Prema tome, komuna je koncept budućnosti, ostvariv s onu stranu sistema kapitalizirane robne proizvodnje i državne vlasti. Za sada je još riječ o proturječnoj kategoriji komunalne ideje i nekomunalne zbilje.